

СТАЗАМА ПАСТИРСKE ЛЕКСИКЕ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИХ ГОВОРА

(*Пастирска лексика ѝризренско-ѝимочких ѝовора*, академик Александар Лома (гл. ур.), Недељко Богдановић (ур.), Ниш–Београд: Огранак САНУ у Нишу – Институт за српски језик САНУ, 2024, 307 страна)

Зборник радова *Пастирска лексика ѝризренско-ѝимочких ѝовора* објављен је у оквиру научноистраживачког пројекта *Пастирска/сточарска лексика ѝризренско-ѝимочких ѝовора*, који заједнички реализују Огранак САНУ у Нишу и Српска академија наука и уметности. Састоји се из следећих целина: *Предѝовора* (стр. 7–9), *Увода* (стр. 11–17), три поглавља – *Нека ѝиѝања стѝрукѝуре ѝасѝирске лекси-ке ѝризренско-ѝимочких ѝовора* (стр. 19–182), *Језички фолклор, иѝре* (стр. 183–257) и *Паралеле – ѝризренско-ѝимочки ѝовори и друѝа ѝодручја* (стр. 259–294), а као посебан део издваја се *Библиоѝрафија радова у вези са ѝасѝирском лексиком* (стр. 297–307). Главни уредник Зборника је академик Александар Лома, уредник Зборника је Недељко Богдановић, док Уређивачки одбор чине истакнути дијалектолози Жарко Бошњаковић, Голуб Јашовић, Софија Милорадовић, Радивоје Младеновић, Мато Пижурица и Слободан Реметић.

У *Предѝовору* (стр. 7–9) уредника Недељка Богдановића излажу се историјат, мотиви, циљеви и даљи истраживачки потенцијали Пројекта. Посебно се наглашава да је грађа проширена са 39 на 48 пунктова, што омогућава свеобухватнију слику пастирске лекси-ке овог дијалекатског подручја. Радови из овог и претходног зборника представљају темељ за будући *Аѝлас ѝасѝирске лекси-ке*, један од кључних задатака Огранка САНУ у Нишу и Института за српски језик САНУ. Након *Предѝовора* следи *Увод* (стр. 11–17), који потписује, такође, Недељко Богдановић, где је на примерима пастирске/сточарске лекси-ке описан при-зренско-тимочки говор. *Увод* је подељен у три целине: 1) при-зренско-тимочки говори; 2) карте; 3) списак пунктова и обрађивача.

Прво поглавље, под насловом *Нека ѝиѝања стѝрукѝуре ѝасѝирске лекси-ке ѝризренско-ѝимочких ѝовора* (стр. 19–182), обухвата осам радова. Поред теоријских и методолошких основа Пројекта, представљени су резултати истраживања лекси-ке која се односи на називе за стоку у различитим фазама развоја, црну овцу, пса, млеко и његову прераду, као и на одећу и обућу пастира.

Први рад у поглављу, коауторски текст Софије Милорадовић и Недељка Богдановића, „Основне поставке научноистраживачког пројекта Пастирска лексика при-зренско-тимочких говора” (стр. 21–44), обрађује циљеве, значај и разлоге за проучавање пастирске лекси-ке у оквиру једног дијалекта. Рад је подељен у пет целина: „Пролегомена”, „Пројектни задатак”, „Очекивани резултати”, „Методолошки приступ” и „Закључне напомене”. Посебна пажња посвећена је смерницама за будућа истраживања, при чему вишегодишњи теренски рад аутора представља драгоцен ресурс за наредне генерације истраживача.

Рад Ане Савић-Грујић „Пастирска лексика југоисточне Србије у науци о језику – домети и отворена питања” (стр. 45–74) представља допуну њеном раду из монографије *Пастирска лексика југоисточне Србије* (2020). Ауторка даје детаљан преглед досадашњих истраживања пастирске лексике овог подручја, од првих радова Недељка Богдановића из 1970-их до савремених студија. Кроз систематичну анализу кључних резултата, Савић-Грујић даје сажет приказ развоја и домета у проучавању пастирске лексике, омогућавајући истраживачима да на једном месту добију јасан увид у све досадашње радове у вези са овом темом.

У коауторском раду „Називи за стоку према времену млађења и узрасту” (стр. 75–94) Софије Милорадовић и Сандре Савић извршена је лексичко-семантичка анализа ових лексема, док је, на основу прикупљене грађе, издвојено пет семантичких група: четири се односе на време млађења (према делу дана, дану у недељи, годишњем добу и празнику), а пета обухвата називе везане за узраст код пет врста стоке – овце, козе, бика, коња и свиње. Ауторке истичу да ова разноврсна именовања указују на снажну повезаност човека са сточарством. Поред података прикупљених на основу *Ујийника за љрикуљње сџочарске лексике југоисточне Србије* Недељка Богдановића, анализирана је и лексика из неколико дијалекатских речника, и то: *Речника љовора јужне Србије* Момчила Златановића, *Речник села Каменице код Ниша* и *Додатка Речнику села Каменице код Ниша* Властимира Јовановића, као и *Тимочкој дијалекатској речника* Јакше Динића.

У раду „О неким придевима са значењем особина код животиња у призренско-тимочким говорима” (стр. 96–120) Биљане Савић и Зорана Симића извршена је лексичко-семантичка анализа придева који описују животиње у призренско-тимочкој дијалекатској области. Анализирани су придеви којима се квалификују животиње на основу боје длаке или вуне, затим придеви који се односе на рогове, виме, уши или реп животиња или пак изглед вуне – и то најчешће код оваца, коза, говеда и коња. Аутори указују да је највећи број придева који детерминишу животињу према неком карактеристичном детаљу другачије боје од остатка тела, што повезују са практичним искуством и опажањем сточара. Рад доприноси бољем разумевању придевског морфолошког израза у призренско-тимочком дијалекту и олакшава поређење сличне грађе унутар ове дијалекатске области.

Рад Марине Јуришић „Називи за црну овцу у призренско-тимочким говорима” (стр. 119–133) заснива се на грађи добијеној путем *Ујийника за љрикуљње сџочарске лексике југоисточне Србије*, као и на материјалу из речника и монографија о овом дијалекатском простору. Лексичко-семантичком анализом ауторка представља називе за црну овцу, док су основу за писање рада чинили одговори добијени на три питања, и то: 1) општи назив за црну овцу; 2) назив за црну овцу са белом пегом на губици или челу; 3) назив за црну овцу са праменом беле вуне преко чела. Материјал је и лингвогеографски обрађен, а указано је и на могућност његовог приказивања на лингвистичким картама.

Миљана Чопа у раду „Лексеме за означавање пса: реалема *Canis familiaris* у призренско-тимочким говорима” (стр. 135–146) анализира 93 именице које означавају пса у овој дијалекатској области. Резултати истраживања представљени су кроз три групе, и то: 1) општи називи за *Canis familiaris*; 2) класификација лексема

за означавање *Canis familiaris* према експресивном значењу, која подразумева: а) пејоративне лексеме за означавање *Canis familiaris*; б) хипокористичне лексеме за означавање *Canis familiaris*; 3) лексичко-семантичка класификација, која подразумева: а) зоониме мотивисане физичким карактеристикама; б) зоониме мотивисане узрастом; в) зоониме мотивисане понашањем; г) зоониме мотивисане наменом/расом. Ауторка истиче да је боја длаке најчешћи мотив за именовање пса. Уз рад су приложене и традиционална и мултимедијална лингвистичка карта с приказом основних назива за пса у призренско-тимочкој области.

Зоран Симић у раду „Лексика млека и прераде млека у призренско-тимочким говорима” (стр. 147–165) анализира лексику добијену на основу *Уџићника за прикуиљање сџочарске лексике* Недељка Богдановића. Аутор је на основу прикупљене грађе формирао три лексичко-семантичке групе, и то: 1) лексику у вези са процесом добијања млека и основне обраде млека; 2) лексику у вези са процесом прераде млека и добијања млечних производа; 3) лексику у вези са процесом добијања различитих врста сира. Аутор наглашава да је прикупљен велики број синтагми с речју *млеко*, што указује на значај и пажњу коју мештани посвећују целом процесу прераде и обраде млека и справљању млечних производа.

Последњи рад у овом делу Зборника је коауторски текст Ане Савић-Грујић и Сандре Савић „Одећа и обућа пастира у говорима призренско-тимочке дијалекатске области” (стр. 167–182). Лексичко-семантичком анализом обухваћена је грађа која је подељена у два дела. Први део обухвата одећу пастира и садржи следећа семантичка поља: 1) пастирске капе; 2) заштитна одећа за горњи део тела, док други део обухвата обућу пастира и састоји се, такође, из два семантичка поља: 1) опанци и делови опанака; 2) чарапе и делови чарапа. Ауторке на крају рада прилажу и лингвистичку карту која репрезентује богатство лексичких јединица са значењем ’пастирска капа од крзна’.

Друго поглавље *Језички фолклор, ијре* обухвата три рада у којима је пастирска лексика доведена у везу са фолклором и народном традицијом југоисточне Србије.

Ово поглавље почиње радом Тање Милосављевић „Пастирска лексика призренско-тимочких говора у пастирском фолклору” (стр. 185–216), у ком се са лингвокултуролошког аспекта анализира лексика обележена културним и обичајним значењем у вези са пастирством. Централну улогу у језичкој слици света призренско-тимочког подручја заузима обредно-обичајни оквир Ђурђевдана, који ауторка поставља као кључни елемент пастирског фолклора. Милосављевић закључује да обредни систем и његова језичка репрезентација одражавају народну психологију, митско мишљење, сточарски начин живота и специфичан начин поимања стварности у овом дијалекатском простору.

Други рад овог поглавља носи наслов „Из пастирског језичког фолклора југоисточне Србије” (стр. 217–233), а аутор је Недељко Богдановић. Рад је подељен у два дела. У првом делу анализирају се пословице и изреке из пиротског краја у којима је *овца* централни појам, док се у другом делу рада Богдановић бави анализом двеју клетви из овчарских песама пиротског краја, забележених у књизи *Гора бршљанова* Новице Живковића.

Трећи рад у другом поглављу зборника насловљен је „Пастирске игре и чобанска надметања на призренско-тимочком говорном подручју” (стр. 235–257). Ауторка Нина Аксић, ослањајући се на податке из значајних дијалекатских речника, представља игре које се у лексикону повезују са пастирима или чобанима. Истиче да њихова бројност указује на важну улогу коју су имале у свакодневном животу пастира. Игре су, како наводи, имале различите функције – пре свега забавну и социјално-педагошку, док су чобанска надметања, нарочито у обредном контексту, често симболизовала прелаз дечака у свет одраслих. На крају рада, Аксић табеларно систематизује називе пастирских игара и чобанских надметања на простору призренско-тимочке дијалекатске области.

Треће поглавље зборника, под насловом *Паралеле – љризренско-љтимочки љовори и друља љодручља*, као и претходно, садржи три рада. У овом поглављу пастирска лексика призренско-тимочког подручја доводи се у везу са лексиком из Срема, Кривовирског Тимока и Пећког Подгора, а указано је и на место пастирске лексике у *Ойшљшекарљайљском дијалекљолошком аљласу*.

У раду „Пастирска лексика призренско-тимочких говора у ширем контексту” (стр. 261–274) Јована Бојовић Јоксимовић врши компаративну анализу лексике из *Пастљирскољ речника јуљоистљочне Србиље* Недељка Богдановића, допуњену подацима из *Уљшљњика за љрикуљљање сљјочарске лексике*, са одабраном лексиком из Срема, Кривовирског Тимока и Пећког Подгора. У раду се анализирају термини који означавају особе које чувају стоку и њихове активности, као и лексичке јединице у вези са сезонским сточарењем и смештајним објектима у сточарству. Као заједничке црте ауторка истиче то да се овчарством углавном бави сеоско становништво и да рељеф, односно конфигурација тла, значајно утиче на начин пастирења. Од специфичности издваја, између осталог, појаву истих морфолошких облика у различитим значењским пољима, исту мотивацију за различите појмове, као и богатство синонима. Рад се завршава графичким приказом који показује како један исти морфолошки облик може означавати више различитих реалија, али и како различити облици могу означавати исти појам.

Голуб Јашовић и Душан Стефановић у коауторском раду „Изазови и ограничења једне лексикографске паралеле – називи за млеко и млечне производе у селима Алексиначког Поморавља и Пећког Подгора” (стр. 275–285) упоређују лексику везану за млеко и млечне производе из два удаљена региона. Утврђују постојање заједничких назива, као и оних који су специфични само за један од крајева. Посебно се истиче културолошки аспект производње млека у Алексиначком Поморављу, уз напомену да савремени технолошки процеси све више потискују традиционално пастирство. На крају рада, у табеларној форми, приказано је присуство/одсуство лексичких јединица у вези са млеком и млечним производима у овим двама областима.

Последњи рад трећег поглавља аутора Недељка Богдановића носи наслов „Пастирска лексика југоисточне Србије и ’Општекарпатски дијалектолошки атлас” (стр. 287–294). У њему аутор указује на значај присуства пастирске лексике у *Ойшљшекарљайљском дијалекљолошком аљласу*, али и на недостајуће лексеме. Износи могуће разлоге за њихово изостављање и, путем табеле, јасно приказује које

лексичке јединице јесу, а које нису заступљене, чиме додатно осветљава положај пастирске лексике у овом региону.

Зборник се завршава прилогом „Библиографија радова у вези са пастирском лексиком” (стр. 297–307), који је приредила Сандра Савић. Библиографијом је обухваћено 140 библиографских јединица у вези са пастирством и представља вредан ресурс који ће умногоме олакшати нека будућа истраживања.

На крају, можемо закључити да су радови у овом зборнику јасно организовани по тематским целинама и да, на основу прикупљене грађе, доносе нове увиде у пастирски живот на ширем дијалекатском простору, као и да додатно осветљавају једну привредну делатност која постепено нестаје. Осим тога, зборником радова *Пастирска лексика њизренско-џимочких њовора* област српске дијалектологије постала је богатија за један зборник који ће несумњиво бити од користи многим проучаваоцима српског језика на универзитетском нивоу, али и свим лингвистима или појединцима који се баве темама обрађеним у горенаведеним студијама. Вредност ових студија представља и обиман истраживачки корпус, који су аутори користили, ослањајући се на валидне лингвистичке критеријуме. С друге стране, овај зборник отвара и бројна питања из области дијалектологије српског језика, те верујемо да ће инспирисати многа нова дијалектолошка истраживања у оквиру србистике, али и шире.

Јанко Р. Ивановић¹

Институт за српски језик САНУ, Београд²

<https://orcid.org/0000-0002-8116-292X>

¹ janko.ivanovic@isj.sanu.ac.rs

² Објављивање овог приказа финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-136/2025-03/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.